

BABA CAFER ZİNDANI

ESEN SALARCI*

İmparatorlar ve sultanlar payitahtı olan İstanbul'un çok iyi bilinen mekânları yanında tarihte önemli sosyal hadiselerle ev sahipliği yaptığı hâlde bilinmeyen veya çok az bilinen birçok mekânı da vardır.

Son dönem sosyal tarih çalışmalarında öne çıkan kamusal alan ve mekân üzerinden toplum, devlet çözümlemeleriyle şehir tarihçiliğinin önemi artmıştır. Böylece şehir tarihçiliği ve sosyal tarihçilik çalışmalarıyla birlikte İstanbul'un mimari dokusunda eksik kalan yerler gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Bu mekânlardan birisi de Eminönü'nde bulunan Baba Cafer Zindanı'dır. 1834 yılına kadar zindan olarak kullanılan bu yapının küçük bir bölümü günümüze ulaşmıştır. 1859 yılında "kule-i zemin" yönetmeliğince Baba Cafer Zindanı etrafında hızlı bir yapılaşma başlamış ve yıkımlar 1884 yılında çıkan kule-i zemin iradesi ile engellenmeye çalışılmıştır. 1956-1958 yılları arasında Haliç kıyı düzenlemesi esnasında bu mahalle tamamen ortadan kalkmış ve Baba Cafer Türbesi, Ahî Çelebi Camii, Zindan Kapısı'nın ufak bir kısmı ayakta kalabilmiştir. Bugün Baba Cafer Zindanı'nın ayakta kalan kısmının alt katı Baba Cafer Türbesi'dir. Söz konusu zindan üç katlı idi.

İstanbul hanımlar tarafından ziyaret edilen Baba Cafer'in hikâyesi şöyledir: Cafer, Harun Reşid zamanında yanında Veysel Karanî soyundan Baba Maksud adlı bir zatla İstanbul'a elçi olarak gelen sâdâttan biridir. Baba Cafer ve Baba Maksud yanlarında altı yüz kişi

1- Baba Cafer Zindanı

ile buraya gelmeden bir süre önce İstanbul'da Rumlar ile Müslümanlar arasında mücadeleler yaşanmış ve bazı Müslümanların cesetleri sokaklarda kalmıştır. Baba Cafer bu durumu görünce I. Nikeforos'a hakaret etmiştir. Bunun üzerine imparator, Cafer'i bugün kendi adıyla anılan zindana attırmıştır. Cafer'den daha sakin olan Maksud isimli kişi ise Müslümanların ölülerinin gömülmesi için izin almış ve cenazeleri defnetmiştir.¹

Hayrî'nin manzumesinde Baba Cafer'in hapse atılması farklı

sebeptendir. Buna göre, Baba Cafer, Ayasofya'da namaz kılarak rahiplerin ağızları tutulur ve Baba Cafer'i bu yüzden tutup hapse atarlar. Hayrî, Müslümanlar ile kâfirler arasında bir mücadeleden bahsetmez. İmparatorun onu öldürtme sebebini ise zindancının Müslüman olup Ali ismini almasına kızması olarak belirtir.² Evliya Çelebi de Baba Cafer ile Baba Maksud'un Ayasofya ziyaretlerinden söz eder. *Seyahatnâme*'sinin ziyaretgâh ve makamlar bendinde, "Ayasofya'nın

1 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul 1995, s. 31-32.

2 Ayvansarâyî, *Mecmûa-i Tevârih*, haz. Vahid Çabuk, İstanbul 1985.

* İstanbul Üniversitesi

cânib-i şarkisinde Türbe Kapusu dâhilinde ki kuşede ibadet etmişler, hâlâ makam-ı Baba Cafer ve Baba Maksud makamı dirler.” Baba Cafer’in anlatılan bu hikâyesinde ittifak edilen belki de tek nokta, onu ortaya çıkaran Abdurrauf Zindanî adındaki bir şeyhin mevcudiyetidir. Kendisi Edirne’den Fatih Sultan Mehmed’in ordusuyla gelmiş, şehrin kuşatılması ve alınması esnasında orduda bulunmuş olan bir zattır. *Seyahatnâme*’deki anlatıma göre Şeyh Abdurrauf Zindanî Efendi sâdât-ı kiramdandır ve şehre giriş yaptıktan sonra sarığını çıkarıp “Burada benim ceddim Baba Cafer yatmaktadır.” diyerek sarığını onun mahalline koymuş ve yetmiş sene boyunca türbedarlık yapmıştır. Burayı türbe hâline getiren bu şeyhtir. Daha sonra bu türbenin hakkındaki bütün kaynaklar Şeyh Abdurrauf Zindanî olayına atıf yapar ve böylece zindanın bulunuşu hakkında ortak bir metin inşa edilmiş olur.

Yangınların ve depremlerin eksik olmadığı İstanbul’da Baba Cafer Zindanı da bu felaketlerden zarar görmüştür. 1539 yangınında zindanın kapıları açılmadığı için içeride 700 mahkûmun öldüğü, Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*’da verilmiştir.³ Diğer bir yangın 1554 yılında meydana gelmiştir. Bu yangında da mahkûmlardan ölenlerin olduğu belirtilmesine⁴ rağmen yangını anlatan Hans Dernschwam bu yangında mahkûmların ölmemesi için kapıların açıldığını belirtir.⁵ Bunun haricinde bir başka seyyah S. Schweigger, tarihini vermediği bir yangından bahseder: “Bir seferinde, limanın kıyısında, surların yakınlarında ki bir zindanda yangın çıktı. Kulenin

³ Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. F. Giese, haz. Nihat Azamat, İstanbul 1992, s. 148.

⁴ *Târîh-i Âl-i Osman*, TSMK, R., nr. 1100, vr., 104b.

⁵ Necdet Sakaoğlu ve Nuri Akbayar, *Osmanlı Dünyasından Yansımalar*, İstanbul 2000, s. 229.

2- Baba Cafer Türbesi’nin kapısı

üstündeki suçlular bütün güçleriyle abanıp kapıyı açmayı başarınca kurtuldular. Yaklaşık yetmiş kadar tutuklu ise alevlerin arasında can verdi.”⁶

Baba Cafer Zindanı’na hapsedilen mahkûmlar hırsızlar, fahişeler ve adi suçlardan hüküm giyenlerdir. Bu zindana hapsedilen kadınlar fuhuşla uğraşanlardır. Özellikle ramazan ayında toplumu bu kadınların şerrinden korumak ve fitne işlerine ara verdirmek amacıyla bu ayda hapse

⁶ Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581* çev. Türkiş Noyan, İstanbul 2003, s. 103.

atılmışlardır. Genelde sürgüne gönderilen bu kesim bir yolunu bularak tekrar İstanbul’a geri dönmektedir. Bu durum verilen emirlerde de göze çarpmaktadır. Nitekim bir emirde, Baba Cafer Zindanı’na hapsedilmeleri gereken on adet fahişenin bir daha İstanbul’a gelmemesi, gelirlerse cezaları verilmek üzere Midilli Adası’na sürülmeleri buyurulmuştur. Zindana atılanların hepsi de (Emine, Fatıma, Ayşe Gülsüm, Zeynep, Edirneli Hatice, Sârik Hatem) Müslüman ismi taşımaktadır.⁷

⁷ BOA, C.ZB, 28/1355.

Hapishaneye atılan fahişelerle evlenmek isteyenlere karşı devlet temkinli yaklaşmıştır. Kadınların zindandan çıkartılarak tekrar fuhuş yapmalarını engellemek için evlenenlerin hemen İstanbul'u terk etmelerini şart koşturmuştur.⁸ Zindana atılan fahişelerin zindanda bulunma süreleri "ıslah-ı nefis" edinceye kadardır. Bu yüzden belli bir hapis müddeti yoktur. Fahişenin, ıslah-ı nefis ettiğine kanaat getirecek olan mahalle imamıdır. Bu noktada da farklı bir sıkıntı görülmüştür. 1180 (1766-1767) tarihli iradede Baba Cafer Zindanı'nda bulunan fahişelerin gerçekten tövbe etmeden subaşı ve asesbaşı tarafından para alınarak salıverilmemeleri belirtilir.⁹ Baba Cafer Zindanı'na hapsedilen altı nefer hırsızın zindandan çıkarılarak İstanbul'dan sürülmelerine ve bir daha İstanbul'a gelirlerse cezalarını o zaman çekmelerine dair bir belge bulunmaktadır. Buraya hapsedilen yeniçerilerin durumları ise daha farklıdır. Yeniçeri buraya gönderilmeden önce ocaktan adı silinir, ondan sonra hapsedilirdi.¹⁰ Beşiktaş'ta olay çıkaran yirmi iki nefer ocaklının Baba Cafer Zindanı'na atılmaları¹¹ ya da zimmî bir arkadaşıyla evinde iki kadınla basılan Yeniçeri Mustafa¹² dikkat çekici örneklerdir. Baba Cafer Zindanı'na bu suçluların dışında hapsedilenler de olmuştur. Ubudiyet iddiasıyla ortaya çıkan Nesîmî de Baba Cafer'e hapsedilmiştir.¹³ Buraya hapsedilen

⁸ Ahmet Refik, *Onikinci Asrı Hicrî'de İstanbul Hayatı* (1689-1785), İstanbul 1988, s. 39.

⁹ Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyge*, c. II, İstanbul 1995, s. 870.

¹⁰ BOA, HH, 212/11521.

¹¹ BOA, HH, 1361/53601.

¹² BOA, HH, 41/1450

¹³ BOA, C.ADL, 104/6233.

3- Baba Cafer Türbesi'nin 1292 (1875-76) tarihli tamir kitabesi

yedi İstanbul Ermeni patriği ise en dikkate değer mahkûmlardır. 1660-1688 yılları arasında yedi patrik buraya hapsedilmiştir. Bu bilgi ilk olarak o dönem İstanbul Ermeni Patrikhanesi başdefterdarı olan Eremya Çelebi Kömürciyan tarafından verilmiştir. İlk olarak Sivaslı Gazaros, mevkisinden düştükten sonra borçlarından dolayı zindana atılmış ve dostları sayesinde kurtulmuştur. İkincisi Trakyalı Sargis'tir. Sargis, iki defa patrik olmuş iki defa hapse girmiştir. Üçüncüsü Meğrili Stefanos'tur. Bu patriğin hapsedilme sebebi seleflerinin bıraktığı borçlar olabilir. Dördüncüsü Topal lakaplı Amasyalı Hovannes'tir. Beşinci ise İstanbullu Andreas'tır. Andreas'ın lakabı Cehennem Merdiveni'dir. Altıncı mahpus patrik, Kayserili Karabet'tir. Beş defa patrik olmuştur. Sonuncu patrik ise İstanbullu Toros'tur. Lakabı Deli'dir.

Baba Cafer Zindanı'na borçlarından dolayı hapsedilenlerin bazen sultanların ulufe, sünnet ya da hastalıktan kurtulmalarına binaen salıverildikleri bilinmektedir. Şehzade Mahmud'un hastalıktan kurtulması üzerine borçları yüzünden Baba Cafer Zindanı'nda ve Mazhar Ağa Hapishanesi'nde yatan mahkûmlardan bir kısmının borçları ödenerek salıverilmesi,¹⁴ diğer taraftan Sultan IV. Murad'ın hastalanması üzerine Baba Cafer

Zindanı'nda bulunan mahkûmlardan bir kısmını serbest bırakması,¹⁵ Şeyh Abdurrauf Zindanî'nin ölümü üzerine II.Bayezid'in emriyle borçlarından dolayı zindanda bulunanların affedilmeleri bu durumun örneklerindendir.¹⁶

Özetle, Baba Cafer Zindanı klasik Osmanlı devlet sistemi içerisinde suçluların hapsedildiği mekân olmuştur. Kanunî döneminde elçilik heyetiyle İstanbul'a gelen Flesburglu ressam Melchior Lorichs, çizdiği panoramada Baba Cafer Zindanı için sultanın hapishane kulesi olarak açıklama yazılmıştır. 1834 yılında bu zindan hapishaneye geçişle kapatılmıştır. II. Mahmud döneminde buradaki mahkûmlar Sultanahmet Meydanı'nda bulunan hapishaneye nakledilmiştir.

¹⁵ Sultan IV. Murad Bağdat'ı ikinci defa fethettiğinde hastalanmıştı. Bunun üzerine Müftü Yahya Efendi sultana sadaka verip kul azat etmeyi tavsiye edince, sultan sadaka dağıttı ve Baba Cafer Zindanı'ndan mahkûmları serbest bıraktı: Mehmet Halife, *Târîh-i Gilmânî*, haz. Kamil Su, Ankara 1986, s. 19.

¹⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, s. 39.